

MOT EN HÅLLBAR UTVECKLING: OM DE SISTA MÄNNISKORNAS NYA PARADIGM

Ekologiskt nödvändigt, ekonomiskt förmånligt, socialt rättvist. Inte att undra på att orden "hållbarhet" är på allas läppar. En närmare granskning avslöjar att globaliseringens nya ledstjärna har en djupt reaktionär, konkret omyndiggörande, rentav destruktiv potential. En kritik.

Text: Wolfram Eilenberger

1.

ALLA FÖR EN

Tvårt emot vad man hoppades i den västerländska demokratins maktcentra har den nya europeiska ordningens centrala begrepp – mänskliga rättigheter och en fri marknad – tjugo år efter Berlinmurens fall förlorat mycket av sin universaliserande styrfunktion. I kölvattnet efter maktförskjutningen från öst till väst avtecknade sig snarare en politiskt och etiskt multipolär värld utan styrande vision – och därmed den värsta tänkbara utveckling. Ett beslutsförslaget FN:s konstant krympande relevans är och förblir en sinnebild för detta dilemma. Man vred sina händer och sökte efter en ny attraktionspol, kring vilken nya behövliga former av *global governance* kan organiseras, ett slags minsta gemensamma värdenämnare för globaliseringen. Attraktionspolen måste ha kraft nog att fungera som ett övertygande fokus för vår tids bekymmer och förhoppningar. Och därför intog en term, som i trehundra år hade bidat sin tid i forstvetenskapliga ordböcker, inom loppet av två decennier ställningen som 2000-talets nya praktiska paradigm: hållbarhet (*sustainability*). Sålunda framträdde ett begrepp vars normativa styrka kunde bejakas av oljediktatorer lika entydigt som av örikens under-

gångshotade regenter, av fattiga nationer rika på naturresurser liksom av demografiskt explosiva demokratier med miljardbefolkningar. Det var ett begrepp som understöddes av Europeiska unionen som en självklarhet, och som Kina och USA kunde bekänna sig till med läpparna. Det upprörda missnöjet med Köpenhamnsmötets misslyckande kan

Och i själva verket framstår den insikt som ligger till grund för begreppet hållbar utveckling som ytterst elementär: insikten att det för ett system som vill överleva inte är tillrådligt att förintna grundvalen för sin existens. Detta kan rentav betecknas som en fundamental livsprincip och är därför lika relevant för alla mänskliga kultur- och

Och därför intog en term, som i trehundra år hade bidat sin tid i forstvetenskapliga ordböcker, inom loppet av två decennier ställningen som 2000-talets nya praktiska paradigm: hållbarhet (*sustainability*).

framför allt förklaras med att alla parter delade, eller i varje fall sade sig dela, insikten om att hållbar utveckling var en nödvändighet.

2.

DET TRIVIALAS TOTALITET

En term med så storslagna ambitioner måste vara omedelbart begriplig, så alltomfattande som möjligt, och extremt elastisk i sin konkreta användning. Trivialitet skadar inte det minsta.

utvecklingsstadier. Hållbart tänkande är vettigt både vid bisonjakt och vid design av bilar; det säkerställer både den kloke risodlarens och hans feodalherres överlevnad, liksom det hjälper både hemmafrun och affärskonstulden att leva ett effektivare, bättre liv. Begreppet är så påtagligt och jordnära, att vi lätt glömmet de nära nog kosmiska gränsupplösningar och krav som för den enskilde ansluter sig till hållbarhetspostulatet.

Begreppet övervinner först och främst utan svårighet existerande systemdifferentieringar, det kombinerar dem till ett enda ansvarsområde – något som blir särskilt tydligt i trepelarmodellen för hållbarhet (natur

+ samhälle + ekonomi). Men framför allt spränger hållbarhetsidén, sådan den växer fram ur människans växelverkan med naturen, etikens traditionella mellanmänniska sfär, och utvidgar ansvarsområdet till hela biosfären. Vi har nu blivit ansvariga till och med för skeenden vi har ansett oåtkomliga för mänsklig verksamhet, främst klimatet, som kräver en hållbar styrning ända upp i atmosfärens tunnaste skikt. En sådan totaliserande *topos* har inte existerat i den västerländska kulturen sedan medeltidens kosmologi.

Men den egentliga gränsupplösningen äger rum i det tidliga, eftersom framtida generationers intressen, önsningar och behov uttryckligen inkluderas i alla handlingsrelevanta definitioner av hållbarhet. Den etiska skyldigheten att inkludera den andra sträcker sig därför långt utöver traditionella familje-, klan-, samhälls- och nationsgränser och rentav utöver den nu existerande mänsklighetens gräns.

Vid vårt nuvarande utvecklingtillstånd öppnar förpliktelsen gentemot framtidens intressen en mångtusentårig eller i varje fall månghundraårig ansvarshorisont – och utmanar därigenom ansenligt måttet för vad som rimligtvis går att förutsäga.

3.

BARA FÖR EXPERTER

De formalfilosofiska förvecklingar som uppkommer om man vill ställa framtida generationers (i alla händelser ovetbara) intressen i paretooptimala relationer¹ till våra egna, är bara det mest grundläggande exemplet på imperativets prekära öppenhet. Vad hållbart agerande konkret innebär kan på sin höjd bara specialister avgöra i enskilda fall. Å ena sidan tillfredsställer man på detta sätt det tidstypiska behovet av en vetenskaplig grund för ens eget handlande (varvid etiken, som inte är så enkel, så att säga ges en empirisk grundval), medan man å andra sidan igångsätter en kritisk dynamik av ansvarstillväxt och personlig myndighetsförlust.

I hållbarhetens tecken blir det rätta handlandet en fråga om vetenskaplig uträkning och auktoritet. De rättrognas lydnad ersätter förnuftig eftertanke – det autonoma självbestämmandet är spårlost försvunnet. Detta är inte upplysning.

4.

APOKALYPTISK BRÅDSKA

Sin sista och avgörande påstöt får viljan till hållbarhet ur den – empiriskt befästa – vissheten om en allt mera kritisk knapphet, förstörelse och utarmning av just de resurser som utgör

I den enskildes upplevelse har denna apokalyptiska brådska allt mera intensifierats. Inte för att låta cynisk men äntligen, så verkar det, är det än en gång någonting som är på spel. Någonting? Nej: allting!

den nödvändiga grundvalen för vår hittillsvarande livsform liksom för stora delar av flora och fauna (olja, vatten, luft, värme). Viljan till hållbarhet blir därför i den offentliga föreställningen liktydig med viljan till överlevnad, och lyckas i denna tvingande version tysta alla misstankar om ideologi eller relativism. Men i alla händelser förmår hållbarhetsbegreppet, utan att kunna bindas vid en politisk position, förmedla den progressiva och emancipatoriska impuls, som sedan länge har gett liv åt varje stor mänsklig rörelse och som särskilt vänstern sedan murens fall har förlorat ur sitt grepp.

I den enskildes upplevelse har denna apokalyptiska brådska allt mera intensifierats. Inte för att låta cynisk men äntligen, så verkar det, är det än en

gång någonting som är på spel. Någonting? Nej: *allting!*

5.

SYSTEMDRIVEN UTBREDNING

Annorlunda kunde det inte heller vara, för om vi stiger ännu ett reflekterande steg tillbaka, så ser vi att den (fullkomligt triviala) förklaringen till hållbarhetsbegreppets förmåga att vinna universell anslutning ligger i dess grundläggande anknytning till begreppet system. Hållbarhetsidealen är kopplade till bibehållandet och utvecklandet av processer inom system. Och beroende på hur det

beskrivs, kan ett system eller en del av ett system vara vad som helst. Eftersom ett system bestäms av begreppet för den omgivning som är dess existensbetingelse, är varje system en del av ett större system och består i allmänhet i sin tur av flera delsystem.

Allt som finns kan därför betraktas ur hållbarhetens synvinkel. Och eftersom det, för allt vi vet, inte längre finns något system på jorden som helt skulle kunna undandra sig verkningarna av mänskligt handlande, är allt vårt handlande underkastat hållbarhetens krav. Totaliseringens cirkel sluter sig. Hållbarhetsöverbäganden tränger in i varje vrå av vår existens, och leder – som man ju har kunnat märka i de alldagligaste aktiviteter och samtal – till en fullständig nivellering av den skillnad mellan

offentligt och privat, som tidigare bar upp demokratin. Hållbarhetsparadigmet bär därmed på en potential för, om inte en manifest tendens till, total mobilisering. Positivare uttryckt: *var och en kan överallt och när som helst lämna sitt bidrag!*

Med tiden har envar fattat och möjligen också internaliserat tanken att hållbar utveckling är ett projekt för hela

Med ”den sista människan” avser kulturanthropologen inte det sista levande exemplaret av vår art, utan det historiska ögonblick då människan slutgiltigt har tagit herraväldet över jorden i des helhet.

mänskligheten – ja att det bara är som ett i sanning globalt projekt som den över huvud taget är meningsfull och kan ha utsikter att lyckas. Inte ett undra på att begreppets komertartade uppgång förefaller vara förbunden med en djup medvetandeförändring, särskilt när det gäller vårt förhållande till den så kallade naturen.

6.

ETT NYTT PARADIGM?

Men är hållbarhet verkligen ett paradigm som ställer i utsikt en grundläggande kursändring, rentav en helomvändning? Det kan man knappast påstå. Låt oss bara betrakta formuleringen i Brundtlandrapporten (*Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future*) från 1989, som tills nu erbjudit den politiska definitionen av begreppets kärna: ”En hållbar utveckling tillfredsställer dagens behov utan att äventyra kommande generationers möjligheter att tillfredsställa sina behov.”

Det är inte svårt att se att denna definition implicit innefattar inte bara mänskliga rättigheter och den fria marknadsekonomin, utan en antropologi som framställer människan som en rationell nyttomaximerare (*homo oeconomicus*). Det som ska bevaras är ju

möjligheten till individuell behovstillfredsställelse – uppenbarligen närmare bestämt en behovstillfredsställelse som inte kvalitativt sjunker under sin nuvarande nivå. Detta innebär ingalunda en avvikelse från vårt nuvarande sätt att förhålla oss till världen, utan snarare dess emotsedda fortsättning i en oändlig framtid. Det som visligen ska bevaras är de resurser som krävs för

denna ändlösa förlängning. Och detta uttryckligen i deras egenskap av resurser, dvs. som medel till ett mål.

Tillämpat på vårt, ”de sista människornas”, sätt att förhålla oss till världen innebär hållbarhet sålunda med all önskvärd tydlighet: att naturen bibehålls *som* resurs, att människorna bibehålls *som* sorglösa konsument, och underförstått väl också: att samhället bibehålls som marknadsliberal demokrati.

Mot tanken att naturens system kunde vara något annat än medel till vår behovstillfredsställelse, dvs något annat än resurser som är till för att utnyttjas med maximal effektivitet, är hållbarhetsparadigmet fullständigt slutet. Och detta ska vara ett nytt sätt att tänka?

7.

FARLIG RÄDDNING

Hållbarhetsretoriken vidmakthåller, särskilt bland västvärldens kroniskt ängsliga medelklass, illusionen om att ett bibehållet *status quo* för konsumenter är ekologiskt tänkbart, ja, att det vid ett smartare utnyttjande av resurser kan vara ett realistiskt utvecklingsmål för en glob med tio miljarder människor. Därigenom kan den i sitt grundläggande bejakande av systemet rentav anses livsfarlig. Alltigenom kritiska an-

dar påpekar kanske med ett spydigt leende att den verkliga hemligheten bakom hållbarhetsbegreppets framgång just ligger i dess förmåga att effektivt bidra till denna illusion om varaktighet. Hållbarhet framstår ur denna (förvisso alltför extrema) synvinkel som en marknadsduglig täckmantel med kollektiv må-bra-garanti – som en ideologi i ordets mest katastrofala bemärkelse.

8.

DE SISTA MÄNNISKORNA

Hållbarhetsbegreppets förbluffande karriär blir först riktigt begriplig om vi betraktar den som en följdföreteelse till uppkomsten den sista människan. Med ”den sista människan” avser kulturanthropologen inte det sista levande exemplaret av vår art, utan det historiska ögonblick då människan slutgiltigt har tagit herraväldet över jorden i des helhet. Ett utvecklingsstadium av fullständig sammankoppling och ömsesidigt beroende, i vilket varje enskild mänsklig handling har en påtaglig inverkan på allas tillvaro. Och slutligen en fas i vilken den ekonomiska och den ekologiska sfären sammansluts till ett komplicerat totalsystem vars gestalt och utveckling styrs av en enda dominerande handlingslogik. Med **Friedrich Nietzsches** profetiska ord: ”Jorden har då blivit liten och på henne hoppar den sista människan som gör allting smått.”

Den sista människan, det är vi. Nietzsche tilltrorde henne ett nära nog evigt liv: ”Hennes släkte är outrotligt som jordloppan: den sista människan lever längst.” Men konkreta tvivel på vår varaktighet är inte längre gripna ur luften. Hållbarhet blir mot denna bakgrund begripligt som sista styrande begrepp för den sista människa som vet sin överlevnad stå under ett överhängande hot. Om det över huvud taget finns ett produktivt hopp förbundet med begreppet så är det väl att det ska fungera som ett brobegrepp som gör det möjligt för den sista människan att överleva sin art och framför allt sin livsstil, med andra ord: att lämna det bakom sig. Vad vi kan göra och tänka för att bringa det därhän, det blir den stora frågan för vår tid. ■

(Översättning från engelska och tyska: Lars Hertzberg)

¹ Paretooptimalitet, paretoeffektivitet eller ekonomisk effektivitet är inom nationalekonomin en situation då tillgängliga resurser inte kan omfördelas så att någon får det bättre utan att någon annan får det sämre. Om en ekonomi förändras så att minst en person får högre nytta utan att situationen försämras för någon, är det en paretoförbättring. Namnet kommer från ekonomen **Vilfredo Pareto**. (<http://sv.wikipedia.org/wiki/Paretooptimalitet>, 2.10.10.) Övers. ann.